

Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I

Läronämndens yttrande över kyrkostyrelsens skrivelse KsSkr 2017:6 Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I och bilagan med förslaget till kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I. Läronämnden yttrar sig också över de till skrivelsen relaterade motioner som har läromässiga implikationer: motionerna 2017:4, 2017:5, 2017:6, 2017:14, 2017:15, 2017:19, 2017:20, 2017:34, 2017:40, 2017:47, 2017:57, 2017:60, 2017:61, 2017:63, 2017:65, 2017:67, 2017:68, 2017:70, 2017:71, 2017:72, 2017:73, 2017:74, 2017:85, 2017:91, 2017:96, 2017:97, 2017:98, 2017:103, 2017:113, 2017:114, 2017:126, 2017:127, 2017:128, 2017:133, 2017:141, 2017:153 och 2017:154.

Läronämnden prövar huvudsakligen huruvida förslaget överensstämmer med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Uppgiften blir därmed att ange om Läronämnden finner att något strider mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära och att peka på om något ur lärosynpunkt saknas.

Generella synpunkter

Inledning

I sitt yttrande Ln 1999:3 om gudstjänsten i kyrkoordningen skriver Läronämnden

Gudstjänsten med dess liturgi, förkunnelse och symboler är det främsta offentliga uttrycket för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. I gudstjänsten får tron näring genom ordet och sakramenten, i bönen och lovsången. Gudstjänsten är sändning att i ord och handling gestalta evangelium i världen. Varje enskild gudstjänst uttrycker, liksom alla församlingsgudstjänster och kyrkliga handlingar tillsammans, vad församlingen tror och bekänner och får inte fördunkla eller motsäga kyrkans lära.

Med för Svenska kyrkan gemensamma gudstjänstordningar ges förutsättningar för en gemensam trostolkning. Därmed värnas också kyrkans apostoliska tradition. Församlingarnas frihet har vidgats avsevärt under senare år. Regleringen är inte i första hand avsedd att begränsa denna frihet, utan att stödja församlingen i dess centrala uppdrag att gestalta kyrkans tro.

Läronämnden skriver i Ln 2015:8y med hänvisning till Ln 2014:9y om relationen mellan identitet, tradition och förnyelse.

Identiteten värnas genom att kyrkans förkunnelse med Kristus i centrum, i ord och handling bevarar traditionen genom att aktualisera, tolka och tillämpa den i varje ny tid. Det finns ett nödvändigt samband mellan tradition och förnyelse. Att detta samband vidmakthålls värnas av kyrkan som gemenskap.

Att stå i en tradition innebär att reflektera över väsentliga insikter som andra människor och tidigare generationer har bidragit med. Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära kommer till uttryck dels i etablerad praxis, dels i antagna och andra av kyrkan bejakade dokument.

Kyrkohandboken utgör tillsammans med Bibeln, psalmboken, evangelieboken och bönboken Svenska kyrkans gudstjänstböcker, vilka uttrycker Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära (Inledning kap. 18 i kyrkoordningen). Kyrkohandboken samspelar med och stärker ett levande gudstjänstliv. Läronämnden understryker samtidigt att kyrkohandboken anger de ramar inom vilka gestaltandet av församlingens gudstjänst ska rymmas, för enhetens skull. Det är av läromässig vikt att den bestämmelse i kap. 18 § 6 a som föreslås i kyrkostyrelsens skrivelse inte leder till en sådan grad av lokal variation att kyrkans enhet i gudstjänstlivet skymms (jämför motion 2017:126).

Om kyrkohandboken och kyrkans enhet skrev Läronämnden i sitt yttrande Ln 1998:9:

Kyrkohandboken med dess regleringar av gudstjänstens utformning är uttryck för kyrkans tro, bekännelse och lära, och binder därmed samman församlingarna. På så sätt markeras gränser för mångfalden, och enhet och samhörighet församlingarna emellan understryks.

Läronämndens konstaterar att hela läran inte behöver uttryckas i varje moment eller alternativ, men att det inte får finnas något enskilt moment i kyrkohandboken som strider mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Uppdragets innebörd

Som anges i kyrkostyrelsens skrivelse har revisionen utförts utifrån ett antal uppdrag som kan sammanfattas enligt följande:

- ◆ Anpassning till Bibel 2000 och kyrkoordningen
- ◆ Inkluderande språkbruk
- ◆ Kompletterande gudstjänstmusik
- ◆ Barnperspektiv och barnkonsekvensanalys
- ◆ Hänsyn till dokumentet Guds vägar
- ◆ Gudstjänstfirande som återspeglar Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära i en tid som präglas av lokal gestaltning och alternativrikedom
- ◆ Igenkännande från söndag till söndag i den lokala församlingen och geografiskt över landet från kyrka till kyrka

Läronämnden konstaterar att samtliga uppdrag svarar mot utveckling i teologi och kyrkoliv. Läronämnden lämnar följande läromässiga synpunkter om dessa uppdrag:

Anpassning till Bibel 2000 och kyrkoordningen. Läronämnden konstaterar att en anpassning av kyrkohandboken till Bibel 2000 har skett och att detta står i överensstämmelse med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Ibland står bibeltext och liturgisk text i spänning till varandra. Ett exempel på detta är ordalydelsen i Herrens bön. Det liturgiska språket har alltid varit en egen traditionslinje som står i samspel med den aktuella bibelöversättningen.

Inkluderande språk. Läronämnden konstaterar att i kyrkohandboksförslaget finns en strävan efter ett inkluderande språkbruk som står i överensstämmelse med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

I sitt yttrande över kyrkohandboksförslaget 1986 (Ln 1986:2y) aktualiserade nämnden särskilt ”möjligheten att övervinna det maskulint dominerade språket” och konstaterade att i 1986 års förslag ”kan man inte spåra någon medvetenhet om den problematik som ligger i det maskulina språkets dominans i den kristna traditionen”.

Läronämnden konstaterar att det har skett en utveckling från 1986, då strävan efter ett inkluderande språkbruk i huvudsak handlade om kategorierna manligt och kvinnligt. Numera omfattas fler kategorier, till exempel klass, etnicitet, ålder och funktionsvariation. Bibel 2000 hade dock, till skillnad från en del internationella bibelöversättningar, inte uppdraget att tillämpa ett inkluderande språk. Detta har medfört begränsningar vad gäller omfattningen av kyrkohandboksförslagets inkluderande språkbruk.

I traditionen dominerar det maskulint färgade språkbruket och Läronämnden bejakar den i förslaget valda linjen att komplettera med andra texter i stället för att ändra i välkända formuleringar. Nämnden vill uppmärksamma att ”Herre” ofta har den specifika betydelsen att referera till den uppståndne Kristus och till det heliga gudsnamnet. Det ansluter också till den urkristna bekännelsen att Jesus (och inte kejsaren) är Herre, det vill säga har makten. Läronämnden vill dock peka på möjligheten att ytterligare utveckla ett inkluderande språkbruk, särskilt när det gäller talet om och till Gud. ”Han” kan i större utsträckning ersättas med ”Gud” eller ”du”.

Läronämnden bejakar att Gud omtalas både som fader och moder. Detta står i överensstämmelse såväl med Bibeln som med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Motionerna 2017:96 punkt 3, 2017:133 och 2017:141 berör alla denna fråga.

Bruket av ”den heliga Anden” i stället för ”den helige Ande” är en utveckling som Läronämnden bejakar, till skillnad från vad som föreslås i motion 2017:71. Nämnden hänvisar till sitt yttrande Ln 1986:2y.

I traditionellt kristet språk blev också den heliga Anden indragen i det maskulina språket (”den helige Anden – han”), trots att ordet är neutrum på grekiska (och femininum på hebreiska). Det nu framlagda gudstjänstförslaget är här inget undantag: genomgående talas det om ”den helige Ande”. Detta sker trots att man i NT 81 valt uttrycket ”den heliga Anden”... Läronämnden vill här framhålla att det inte finns några läromässiga skäl emot genus reale för ordet ”Ande” i kyrkohandboken, lika litet som emot översättningen ”den heliga Anden” i NT 81. Den klassiska termen ”person” i treenighetsläran får inte förstås så, att den skulle framtvunga en maskulin form för ordet ”Anden”.

(...)

För många kristna i många kyrkor har det nu blivit viktigt att söka och finna vägar, ord och talesätt som hjälper oss till ett medvetande om vad teologer alltid vetat: att Gud inte är maskulinum och att språket om Gud inte får eller kan fastna i uppdelningen mellan manligt och kvinnligt.

Kompletterande gudstjänstmusik. Läronämnden har tidigare kommenterat behovet av kompletterande mässmusik. I sitt yttrande Ln 2001:16y skriver nämnden:

Kyrkans liturgi lever alltid i spänningsfältet mellan gammalt och nytt, mellan tradition och förnyelse. Musiken är en integrerad och viktig del av kyrkans liturgiska liv och ett ständigt pågående arbete med musiken i kyrkans gudstjänster förblir angeläget. Frågorna kring hur lovsångens utformning och tonspråk blir tillgängligt för många och också skapar nya möjligheter till delaktighet förblir viktiga, så att inte bara de ord vi

använder utan också den musik vi brukar ständigt får förnyas i dialog med traditionen.

Läronämnden har även understrukit vikten av att hålla samman kyrkohandbokens text och musik:

Kyrkohandboken är en sammanhållen helhet av text och musik. Ur läromässig synvinkel är det viktigt att inte särskilja olika delar i kyrkohandboken och att den i sin helhet antas av kyrkomötet. Redan idag finns möjligheter att använda annan text och musik än den som ingår i kyrkohandboken. (Ln 2013:1y)

En kyrkohandbok ska stödja ett levande gudstjänstliv, vilket kräver att text och musik är integrerade. Därigenom stärks möjligheten till igenkänning över landet.

Kyrkoåret är en väsentlig del av kyrkans tradition. Gudstjänstmusik A innehåller fullständiga kyrkoårsserier, och kyrkoårsanknutna alternativ återfinns också i Gudstjänstmusik B och C. Läronämnden menar därför, till skillnad från motion 2017:6, att det finns en tillfredsställande anknytning till kyrkoårets skiftningar.

Läronämnden menar att det även ur lärosynpunkt är viktigt med ett sammanhållet, systematiskt och långsiktigt arbete för att hålla det kyrkomusikaliska arvet levande och ta ansvar för utveckling och nyskapande. I relation till förslagen i motionerna 2017:4, 2017:5, 2017:60, 2017:61, 2017:85 och 2017:114 vill Läronämnden framhålla att det inte råder någon motsättning mellan att en ny kyrkohandbok med både text och musik antas och att den kyrkomusikaliska utvecklingen fortsätter.

Barnperspektiv och barnkonsekvensanalys. Läronämnden uttrycker sin tillfredsställelse över att barnperspektivet har beaktats i förslaget till kyrkohandbok i enlighet med inledningstexten till första avdelningen i kyrkoordningen: ”I kristen tro intar barnen en särställning och behöver därför särskilt uppmärksammas i Svenska kyrkans verksamhet”.

Dokumentet Guds vägar. Den religionsteologiska medvetenheten hänger samman med den ekumeniska och interreligiösa utvecklingen. Dokumentet Guds vägar avspeglar främst dialogen mellan judendom och kristendom. Läronämnden har tidigare i Ln 2015:18y betonat allvaret i frågan och understrukit vikten av kontinuerlig och saklig diskussion:

Kyrkomötet antog 2001 samtalsdokumentet Guds vägar, i och med vilket Svenska kyrkan har ålagt sig själv att kontinuerligt och självkritiskt granska texter, tolkningar och tillämpningar: I vår kyrka vill vi arbeta för att få bort sådant som kan tolkas som antisemitism eller förakt för det judiska folket och försvara dess rätt till sin historia, sin tro och sina seder.

Den kristna traditionen har med kyrkokonst samt kristen litteratur och förkunnelse haft en avgörande roll i forandet och spridandet av antijudiska stereotyper under två årtusenden. Därför har kristna ett särskilt ansvar att uppmärksamma och motverka sådana stereotyper. Detta kräver att texter och texttolkningar blir föremål för öppen och saklig diskussion.

När det gäller religionsteologisk medvetenhet konstaterar Läronämnden att kyrkohandboksförslaget tar hänsyn till dokumentet Guds vägar, vilket tydligt visar sig i det faktum att Improperierne är borttagna. De insikter som gjorts i dokumentet Guds vägar behöver emellertid fortsatt tas tillvara och den religionsteologiska medveten-

heten generellt stärkas. Ett exempel på denna problematik är Inledningsord 7: ”Guds kärlek har kommit till oss genom Jesus Kristus.” Noga betraktat är det oklart om innebörden är att det är först i och med Kristus (kronologiskt sett), enbart i Kristus (exklusivt anspråk) eller just för oss kristna som den gudomliga kärleken blir påtaglig i Kristus (existentiellt perspektiv). De två första förhållningssätten är oförenliga med det som Svenska kyrkan har ålagt sig själv i dokumentet Guds vägar, där det står att ”Guds förbund med det judiska folket äger fortsatt giltighet”. Det förbundet bygger på och är ett uttryck för gudomlig kärlek. Dessutom skulle det kunna tolkas som att den gudomliga kärleken inte kommer till uttryck i Gamla testamentets skrifter. Jämför även Inledningsord 9: ”Gud är nära med nåd och barmhärtighet genom Jesus Kristus” och Löftesord 4: ”Gud visar barmhärtighet genom Jesus Kristus”.

Lokal gestaltning och alternativriktedom. Som kyrkostyrelsen anger i sin skrivelse har begreppsparen a. föreskrivna moment – lokal gestaltning, b. fasta formuleringar – stor alternativriktedom och c. igenkännande – flexibilitet varit viktiga aspekter att ta hänsyn till.

Läronämnden konstaterar att kyrkohandboksförslaget hanterar uppdraget genom att det finns en mångfald av alternativ i många moment. Det är därtill möjligt att formulera egna alternativ. I sitt yttrande Ln 1986:2y skriver nämnden:

I en traditionsburen gudstjänstordning som Svenska kyrkans återfinns den klassiska mässans huvuddelar. Just därför bör den gudstjänstfirande församlingen också söka utnyttja de givna alternativen, med stor variation i anslutning till dels kyrkoårets växlingar, dels den lokala gudstjänstfirande församlingens egenart. Alternativen erbjuder hälsosamma variationsmöjligheter.

Allt som finns i en kyrkohandbok behöver vara förenligt med kyrkans tro, bekännelse och lära.

Igenkännande. Ordostrukturen i kyrkohandboken möjliggör igenkännandet från söndag till söndag i den lokala församlingen och geografiskt över landet från kyrka till kyrka. En fråga som väcks av alternativriktedomen är hur det säkerställs att valet av alternativ i varje enskild gudstjänst kan uppfylla karaktären av läromässigt acceptabel text, vilket påpekas i motion 2017:20. Läronämnden vill fästa uppmärksamhet på att ordosystemet – d.v.s. en ordning som innebär färre angivna ordningar för specifika gudstjänstformer (t.ex. familjegudstjänst och temamässa) till förmån för en enda grundstruktur med större alternativriktedom för varje moment – ställer högre krav än tidigare på dem som har ansvar för den konkreta liturgiska gestaltningen. Teologisk kunskap, liturgisk hantverksskicklighet, pastoral omsorg, bred delaktighet och gott omdöme krävs i gestaltandet av gudstjänsten.

Centrala teman

Trinitarisk teologi och trinitariska perspektiv: Trinitetsläran har fått större uppmärksamhet inom teologin sedan arbetet med 1986 års kyrkohandbok utfördes. Detta har inneburit en tydligare medvetenhet om hur relationen mellan de tre gudomspersonerna uttrycks.

Läronämnden har noterat att den föreslagna formuleringen av treenigheten i inledningsordet, ”I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn”, skiljer sig från 1986 års kyrkohandbok, där det inskjutna ordet ”Guds” inte fanns

med. Det gjorde det dock i 1942 års kyrkohandbok. Läronämnden ser inga läromässiga hinder mot detta språkbruk, så länge utförandet markerar Guds treenighet.

Trosbekännelsens tre artiklar utgör också en ständig påminnelse om att trons fullhet ska komma till uttryck i kyrkans liv. Respekten för den pågående skapelsen, människans beroende av frälsningen i Kristus och Andens kraft och närvaro ska uttryckas i kyrkohandboken.

Läronämnden konstaterar att *skapelseteologi* har aktualiserats på särskilt sätt i vår tid. Bland annat har de utmaningar som klimatförändringarna ställer mänskligheten inför gett upphov till förnyad skapelseteologisk reflektion. Teologin har uppmärksammat att människans särställning ofta har betonats på ett sätt som skymmer den övriga skapelsen. Läronämnden menar att Guds omsorg om hela mänskligheten och hela skapelsen skulle kunna ha betonats mer i kyrkohandboksförslaget. Även det av Kyrkans världsråd betonade perspektivet ”skapelsens integritet” kunde ha getts större utrymme.

Förändringar har skett som berör utformningen av *sakramentsteologi* för vår tid. När barndopet inte längre är det självklara valet för nyblivna föräldrar är införandet av doppåminnelsen ett uttryck för att dopets nådemedelskaraktär inte är förändrad, även om många uppfattar dopet som uttryck för individuella val. Läronämnden menar att kyrkohandboksförslaget motsvarar den ökade medvetenheten om betydelsen av att leva i dopet, något som också utvecklats i biskopsbrevet om dopet (2011).

Det ökade nattvardsfirandet har aktualiserat den stora motivrikedom som både anknyter till traditionen och relaterar till nutiden. Även i detta avseende menar Läronämnden att kyrkohandboksförslaget svarar mot kyrkolivets och teologins utveckling.

Läronämnden konstaterar att det är angeläget att, som kyrkostyrelsen lyfter fram i sin skrivelse, värna allas delaktighet i gudstjänstfirandet som uttryck för vår *kyrkosyn*. Detta framhävs också i motion 2017:73.

I Ln 2009:10y citeras Ln 2003:11y om Svenska kyrkan som en del av den världsvida kyrkan.

Utgångspunkten är Svenska kyrkan som en del av Kristi världsvida kyrka.

Bekännelsen till Kristus är en bekännelse till att Gud blev människa och föddes som ett judiskt barn med ett frälsningsuppdrag till alla människor. Från jordens alla väderstreck samlar Gud genom Jesus Kristus en församling. Kyrkan har uppdraget att erbjuda alla människor Guds rikes gemenskap, som inte känner några jordiska gränser.

Detta innebär att vi som kristna har flera olika identiteter. Vi är inte bara kristna individer, medlemmar av en lokal församling och en kyrka, utan även delaktiga i den världsvida kristenheten och hör samman med alla människor, skapade till Guds avbild.

Kyrkan är inte etniskt bestämd och nationerna har ingen konstitutiv betydelse för kyrkans identitet. Kyrkan är Guds folk och Kristi kropp. Med sitt centrum och sin livskälla i Kristus och evangeliet om honom har Svenska kyrkan som en del av den världsvida kyrkan ett uppdrag i Sverige. Det är ett gudomligt tecken att de människor som i Sverige inbjuds att tillhöra Guds folk återspeglar rikedomen i skapelsen och i Kristi världsvida kyrka.

Läronämnden menar att det också är angeläget att värna det gemensamma som bland annat uttrycks i Svenska kyrkans episkopala karaktär, till exempel genom att stiftets biskop inkluderas i någon av kyrkans förböner.

Motion 2017:57 föreslår att 1986 års kyrkohandbok kan fortsätta att användas. Om 1986 års kyrkohandbok ska användas parallellt med en ny kyrkohandbok uppstår en situation där vissa moment i gudstjänsten återfinns i snarlika varianter. För dop, konfirmation, vigsel och begravning skulle det dessutom finnas olika, delvis konkurrerande, ordningar i bruk samtidigt. Det skulle skapa konflikt med vad kyrkoordningen säger om den gemensamma tillbedjan och om kyrkohandbokens sammanhållande funktion för hela Svenska kyrkan. Även domkapitlens uppdrag att utöva tillsyn förutsätter gudstjänstböckernas sammanhållande funktion.

Kyrkohandboksförslagets delar

Den allmänna gudstjänsten

Samling

Läronämnden vill i anslutning till motion 2017:74 hänvisa till sitt yttrande Ln 1986:2.

... det vore en vinning om högmässan och högmässogudstjänsten också i de fall då beredelsen förläggs till gudstjänstens början kunde inledas på ett sätt som uttrycker Guds omsorg och vår glädje i Guds närhet.

Läronämnden menar att kyrkohandboksförslaget ger utrymme för detta.

I relation till motion 2017:97 understryker Läronämnden på nytt att hela läran inte behöver uttryckas i varje moment eller alternativ, men att det inte får finnas något enskilt moment i kyrkohandboken som strider mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

När det gäller förlåtelsemomentet vill Läronämnden anföra följande: Luthersk teologi understryker att vi hela livet lever med den ”gamla människan”. Människan är *simul iustus et peccator*, på en gång rättfärdig och syndare. Denna hållning av ”både och”, är central i luthersk tradition, och tydliggörs genom att synden förlåts. Vi lever alltid med den gamla människan och behöver ständigt höra Guds löfte. I gudstjänsten uttrycks detta på olika sätt. Bön om förlåtelse följs av förlåtelseorden och andra ord som talar om Guds förlåtande kärlek och försoning, t.ex. i Herrens bön och välsignelsen. Bön om förlåtelse är en central del i hur en luthersk tradition uttrycker människans tillstånd och gudsrelation. Människan är kallad att leva i en ständigt pågående dialog av bekännelse och förlåtelse. Kyrkans gudstjänst ska ge utrymme för denna ständiga dialog.

Läronämnden menar därför att, om Mässa och Gudstjänst firas som huvudgudstjänst, ska bön om förlåtelse med tillhörande förlåtelse- eller löftesord, alternativt överlåtelsebön, vara fasta moment. Anvisningarna på sidan 28 samt på sidorna 40–43 ska därför ändras så att detta framgår.

Läronämnden noterar att det finns två varianter av förlåtelseorden. I den ena uttalas mer specifikt att förlåtelsen gäller den bekännandes synder (se Förlåtelseord 3). I den andra står att ”du är förlåten” eller ”Gud förlåter dig” (se Förlåtelseord 1 och 2). Den senare anknyter till ett mer vardagligt språkbruk och Läronämnden anser att denna variant inte strider mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Båda varianterna handlar om förlåtelse för synden. Det är dock viktigt att vara medveten om att orden ”du är förlåten” kan öppna för en ogenomtänkt samman-

blandning av skam- och skuldmotiv. Läronämnden konstaterar att detta är en viktig fråga för förkunnelse, själavård och pastoral omsorg.

Motion 2017:91 berör Överlåtelsebön 1 i kyrkohandboksförslaget, som i 1986 års kyrkohandbok benämndes Syndabekännelse och bön om förlåtelse. Läronämnden menar att det kan övervägas om det krävs ett efterföljande tilltal som anknyter till formuleringarna i själva bönen. Något självklart sådant finns inte i förslaget.

Motionerna 2017:68 och 2017:128 föreslår ändrade rubriker för momentet Kristusrop/Kyrie. Det föreligger inga läromässiga hinder mot förslagen i motionerna.

Ordet

Läronämnden konstaterar att kyrkoåret har en fortsatt stark ställning i Ordets gudstjänst. Enligt förslaget ska fasteserien användas ”fastlagssöndagen (askonsdagen) till långfredagen”. Läronämnden noterar den variation som finns i kyrkolivet och menar att fastetiden kan inledas med askonsdagen i stället för fastlagssöndagen.

Motion 2017:113 handlar om anvisning vid trosbekännelsen i huvudgudstjänst, bland annat med trinitarisk psalm endast i undantagsfall. I Ln 1986:2y framhåller Läronämnden värdet av att ibland kunna byta ut trosbekännelsen mot psalm.

Läronämnden anser att det i alla former av huvudgudstjänst bör finnas möjlighet att ibland ge trosbekännelsen formen av en sjungen ”trospsalm”, dvs. en psalm av trinitarisk bekännelsekaraktär.

Måltiden

Läronämnden har tidigare konstaterat att det finns skäl att reflektera över hur nattvardens olika dimensioner bättre skall komma till uttryck. I sitt yttrande Ln 1999:3 skriver Läronämnden bland annat om samspelet mellan olika nattvardsmotiv:

Under kyrkans tradition har olika dimensioner av Herrens heliga måltid lyfts fram. Under vissa tider kan en sådan bli tydligare på bekostnad av en annan. I vår egen kyrkas historia har tidvis oron för att inte rätt bruka nattvarden lett till att seden så gott som upphört. I vår tid har nattvarden på nytt blivit centrum i församlingens gudstjänstliv. Nattvardens fokus sätts nu mer på den glädjefyllda gemenskapen än på syndabekännelse och förlåtelse.

Läronämnden konstaterar att det i kyrkohandboksförslaget jämfört med 1986 års kyrkohandbok finns en större rikedom i hur olika nattvardsmotiv kommer till uttryck. Detta speglar också nattvardens centrala ställning i dagens kyrkoliv.

I Nattvardsbön 3 och 11 noterar Läronämnden en otydlighet. I båda bönera är bönen om Anden (epiklesen) formulerad så att Anden relateras endast till Kristus. Detta är en skillnad i förhållande till övriga nattvardsböner och påverkar förståelsen av återstoden av bönen, t.ex. ”Låt din vilja ske och låt ditt rike komma”. Otydligheten kan undvikas genom att låta epiklesen börja med t.ex. ”Gud,” såsom i andra nattvardsböner.

Motionerna 2017:19 och 2017:72 föreslår ytterligare eller alternativa prefationer och nattvardsböner. Som anförts ovan med hänvisning till Ln 1998:9 binder den gemensamma kyrkohandboken samman församlingarna. Ur Läronämndens perspektiv är det en god ordning när en kyrkohandbok ska antas, att en gedigen beredning och analys av förslagen görs med hänsyn tagen till Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. En sådan beredning med bred delaktighet är samtidigt en del av kyrkohandbokens reception och undantag från en sådan beredning bör göras med stor försiktighet. Detta resonemang är också tillämpligt på motion 2017:15.

Läronämnden har gått igenom de föreslagna texterna i motion 2017:19 och 2017:72. I detta material finns skillnader i förhållande till såväl 1986 års kyrkohandbok som 2017 års kyrkohandboksförslag. Nämnden noterar att offertanken och mariologin framställs med formuleringar som öppnar för tolkningar som inte självklart ryms inom Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Därutöver förekommer formuleringar som står i motsättning till det revisionsuppdrag som ligger till grund för kyrkohandboksförslaget.

När det gäller de texter som föreslås i motion 2017:19 noterar Läronämnden avvikande formuleringar av instiftelseorden i förhållande till både 1986 års kyrkohandbok och kyrkostyrelsens förslag.

Motion 2017:40 föreslår revideringar i kyrkohandboksförslagets nattvardsböner som innebär att samtliga alternativ innehåller eukaristi, anamnes, epikles och doxologi. Läronämnden påpekar att alla betydelsebärande motiv inte behöver finnas med i alla enskilda alternativ. I Ln 1986:2y skriver Läronämnden:

För nattvardsbövernans del betyder detta att epiklesen och anamnesen kan vara tydliga men också att de kan vara endast antydda eller förutsatta.

Med anledning av motion 2017:96 punkt 1 och 2 vill Läronämnden framhålla vad som sägs i det ekumeniska grunddokumentet från Kyrkornas världsråd om dop, nattvard och ämbete (BEM-dokumentet) med avseende på Kristi närvaro i nattvarden och epiklesen.

Anamnes används också som grund för tron på Kristi närvaro. (...). Nattvardens karaktär som epikles (åkallande av Anden) anses komma till uttryck i hela handlingen, vilket undviker den gamla motsättningen om när man menar att Kristus blir närvarande och om den exakta tidpunkten och formen för bönen om Anden.

Bruket att framhålla trons mysterium efter uttalandet av instiftelseorden har blivit alltmer utbrett i vår kyrka. Det är förankrat i BEM-dokumentet och Lima-liturgin och används i många lutherska kyrkor i världen. Det fakultativa förslaget ”stort är trons mysterium” är en formulering som ligger i linje med vad många andra kyrkor som Svenska kyrkan har gemenskap med använder och Läronämnden har inget att invända mot detta. De alternativa förslag som framförs i motion 2017:67 kan uppfattas som uttryck för en begränsande lokalisering av mysteriet till nattvardselementen och är därmed ett oklart uttryck för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

En motsvarande tematik aktualiseras i motion 2017:98 som föreslår en omformulering av prefationen på mariadagar. Kyrkostyrelsens förslag ger uttryck för en i Bibeln och traditionen förankrad tro, medan motionens förslag innebär en risk för en förskjutning i det läromässigt viktiga företrädet för teologin framför biologin i inkarnationsteologin.

Det föreligger inga läromässiga hinder för formuleringarna i förslaget till alternativt Helig 2 i motion 2017:154.

Läronämnden noterar att Bön efter kommunionen är fakultativ i Mässa och Gudstjänst, vilket är en förändring i förhållande till 1986 års kyrkohandbok.

Dop

Dopet sker alltid med vatten i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn. I dopet handlar Treenig Gud, som Skapare, som Befriare och som Livgivare. I Gud som Skaparen är den som döps förenad med hela mänskligheten och hela Skapelsen. Gud som Befriare tar den som döps in i kyrkans gemenskap och in i en livslång relation till Jesus Kristus. Gud som Livgivare skänker den som döps löftet om Andens ledning i livets alla skeden.

Med en trinitarisk utgångspunkt framhåller Läronämnden följande i analysen av dopgudstjänsten. Skapelseperspektivet framkommer på ett gott sätt genom att den döptas liv i världen betonas, men den döptas roll som skapad medskapare understryks inte. Snarare tecknas världen som farlig, och ett framträdande dopmotiv är skydd och tröst. Den andra artikeln har en framträdande plats och livet i Kristus lyfts fram. Den tredje artikeln är mer undanskymd.

I anvisningarna anges inom parentes att doptal kan utelämnas ”av pastorala hänsyn”. I ordningen är det dock ett fast moment utan notering om att det ska kunna utelämnas. I en evangelisk-luthersk kyrka bör ett förkunnelsemoment ingå i varje gudstjänst. Annat kan gälla vid dop i krissituation. Läronämnden menar därför att anvisningen bör ändras.

Läronämnden finner att de inledningsord som föreslås är förenliga med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Det gäller också för de förslag som framförs i punkt 1 och 2 i motion 2017:65.

När det gäller bibelläsningarna har den fakultativa inledningen till Matt. 28:18–20 fått formuleringen ”Vi döper eftersom Jesus sa:”. Formuleringen kan skymma dopets rikedom, om dopet här skulle uppfattas endast som en kyrkans lydshandling. Den föreslagna inledningen till bibelläsningen finns även i ordningen för dop i krissituation. I denna situation blir det än tydligare att det är viktigt att lyfta fram andra motiv för att dop sker.

Det framgår av revisionsgruppens redogörelse för handboksarbetet att biskopsbrevet om dopet (2011) och Svenska kyrkans svar på det ekumeniska BEM-dokumentet varit vägledande. Vid en jämförelse med biskopsbrevet framkommer att de olika dopmotiven förekommer i olika utsträckning. Läronämnden anser att det är en brist att förlåtelsemotivet, dopet som uppdrag och kopplingen till undervisningen i tron är svaga i förslaget. Det finns dock spår av tematiken i dopböner och föreslagna bibeltexter.

Det är bra att trosbekännelsen har knutits till kyrkan mer än till den enskilda. Det ger en ecklesiologisk tydlighet som undviker en individcentrering med innebörden att tron endast bärs av den enskilda. Han eller hon döps in i ett sammanhang där vi bär tron gemensamt.

Anknytningen till församlingen som levande gemenskap är dock svag. Det finns en tendens att kyrkan i dopordningen blir spiritualiserad, inte kropp i det lokala samhället och världen. Dopkandidaten infogas i Kristus men inte tydligt i församlingen och kyrkan som Kristi kropp. Om man bortser från välkommandet efter dophandlingen – som kan ske med andra ord – sätts församlingen inom parentes varje gång den nämns.

Förutom bönen ”Livets Gud, uppfyll NN med din Ande...” har Anden en inte särskilt framträdande roll i dopordningen. Anden är enligt vår kyrkas tro, bekännelse och lära aktiv i människans liv. Anden tröstar, lär, förmanar och varnar oss. Denna Andens aktiva och rustande närvaro hade kunnat vara mer framträdande i dopordningen.

Läronämnden konstaterar också att dopgudstjänstens formuleringar präglas av barndopets dominerande ställning. I en situation då allt fler döps som unga eller vuxna kan det finnas anledning att tydligare betona dopet som en ny födelse. Ordningen för dop i krissituation tycks förutsätta att det är ett spädbarn som döps. Eftersom många vuxna i dagens samhälle inte är döpta går det lätt att föreställa sig ett krisläge där behovet av ett snabbt dop uppstår. Dopmotivet att dö och uppstå med Kristus nämns inte i ordningen för dop i krissituation, vilket kunde vara lämpligt.

Förslaget i motion 2017:65 punkt 3 att en bön ur påsknattsmässan också kan användas som dopbön i dopgudstjänsten överensstämmer med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Läronämnden konstaterar att denna bön även är lämpad att använda vid dop av vuxna. Den ger en rikedom av bibliska motiv. Även bönen som föreslås i motionens punkt 4 överensstämmer med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Motion 2017:70 aktualiserar frågan om smörjelse med olja vid dop och konfirmation. Detta är ett inte okänt bruk både i Svenska kyrkan och till exempel i anglikanska kyrkor. I mötet som sker mellan kyrkor av olika traditioner i vårt land blir det tydligt att bruket av smörjelse med olja har skilda innebörder. Ett fakultativt införande av smörjelse med olja i kyrkohandboken förutsätter därför en fördjupad teologisk och pastoral analys.

Bikt

Anvisningstexten anger att: ”Bikten är en möjlighet för den enskilda människan att bekänna sina synder och få Guds förlåtelse”. Detta ligger i linje med inledningstexten till 21 kap. i kyrkoordningen.

Biktordningen är tydlig när det gäller innebörden i syndabekännelsen och den skuldens börda som Guds förlåtelse lyfter av. Ord som misslyckande, försummelse och tanklöshet, som finns i 1986 års kyrkohandbok, har tagits bort. Eftersom sådana uttryck kan leda tankarna till människans begränsning och otillräcklighet, istället för till synd och skuld, innebär detta en förbättring.

Att förlåtelsen är grundad i försoningen framgår av ordningen för bikt. Däremot nämns inte korset, som är centrum i försoningsgärningen.

Uppdraget från Jesus att förlåta synder kommer fram genom läsningen av Joh. 20:23 och inledningen av förlåtelseorden. Läronämnden konstaterar att det finns två varianter av förlåtelseorden, liksom i den allmänna gudstjänsten. I den ena uttalas mer specifikt att förlåtelsen gäller den biktandes synder. I den andra varianten, där tilltalet är att den biktande är förlåten, uttrycks att den förlåtelse som försoningen ger får en genomgripande personlig betydelse för den biktande.

Läronämnden välkomnar möjligheten till förbön i samband med tackbön mellan förlåtelseorden och välsignelsen. Genom den framhävs Guds förlåtelse och sändningen av den biktande.

Motion 2017:14 innehåller andra förslag till formuleringar. Läronämnden finner att dessa förslag är förenliga med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Konfirmation

I 1986 års kyrkohandbok infördes en helt nyskriven ordning för konfirmation mot bakgrund av de föregående decenniernas bearbetning av relationen mellan dopet och konfirmationen samt möjlighet till kommunion före konfirmationen. Nya riktlinjer för konfirmandverksamheten 1979 kom också att påverka gestaltningen av konfirmationsgudstjänsten, som uttalat blev en välsignelsehandling som aktualiserar dopets gåva och kallelse. Kyrkostyrelsens förslag återspeglar den utveckling av konfirmationen som skett sedan dess.

Konfirmationen knyts på ett tydligt sätt till dopet med dess löfte om Guds nåd och närvaro i konfirmandernas liv. Den bekräftar Guds sändning av dem. Läronämnden välkomnar att lärjungaskapet är tydligt i förslaget.

Med tanke på prästens uppdrag att döpa och att konfirmationen är förbunden med dopet är det konsekvent att prästens ansvar i konfirmationsmässan/-gudstjänsten lyfts fram i förslaget med tyngdpunkt på predikan, bön och handpåläggning samt sändningen av de konfirmerade. Samtidigt gestaltas konfirmationsmässan/-gudstjänsten med den delaktighet som ska karakterisera hela konfirmandtiden.

I konfirmationen aktualiseras dopet och på den grunden också Anden. Bön om Andens närvaro och ledning i de konfirmerades liv är viktig och finns i inledningsböerna och de böner som kan användas under handpåläggningen.

Frågan till konfirmanderna är ett fakultativt moment i kyrkohandboksförslaget. Inledningsorden till den frågan har fått en god utformning med fokus på den fortsatta sändningen i livet och kallelsen att vara Jesu lärjungar. Dock vill Läronämnden kommentera formuleringen att konfirmationen ”påminner oss” om Guds löfte i dopet. Detta är läromässigt oklart. Utifrån det som anförs om konfirmationen i anvisningarna blir det tydligare om texten ändras till ”Konfirmationen bekräftar för oss Guds löften i dopet”.

Frågan till konfirmanderna ger dem möjlighet att gemensamt säga ja till att bli konfirmerade och – vilket kyrkostyrelsens förslag tillägger i förhållande till det tidigare förslaget 2016 – leva i Kristi världsvida kyrka. Frågan inrymmer både den personliga viljan att konfirmeras och intentionen att leva i kyrkans gemenskap. Därmed tydliggörs vår dopteologi att dopet syftar till ett liv i tro. Detta uttrycks också i läsningen av Matt. 28 som ett fast moment i mässan/gudstjänsten.

Motion 2017:63 handlar om placering och formulering av frågan till konfirmanderna. Förslagen strider inte mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Läronämnden har inga läromässiga invändningar mot att momentet Doppåminnelse införs som en möjlighet.

Sändningsorden till de nykonfirmerade är väl formulerade. Ett exempel är uttrycket ”öppen mot Anden”. Det bör däremot övervägas om ”kyrkans gemenskap” ska bytas mot ”församlingens gemenskap”. Det konkretiserar vad kyrka är och motverkar samtidigt en sådan individualism som står i kontrast till kyrkan som Kristi kropp. Läronämnden noterar också vikten av att uppmärksamma att konfirmanderna genom konfirmationen övergår till att vara konfirmerade.

Vigsel

Vigselgudstjänsten är i luthersk tradition en samhällelig ordning till välsignelse för individen såväl som för paret. Genom äktenskapet kan paret bidra till att bygga ett gott samhälle för varandra, för barnen och för människor runt omkring dem.

Kyrkans uppgift vid vigsel är att be för och med dem som gifter sig och att välsigna deras liv tillsammans. Svenska kyrkans vigsel har juridisk giltighet.

Förslaget till vigselordning bygger i stor utsträckning på vigselordningen i 1986 års kyrkohandbok. Därutöver har äktenskapsbeslutet från 2009 fått genomslag i ordningen för vigsel. Förslaget står i överensstämmelse med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Förslaget i motion 2017:103 punkt 4 begränsar ordningens användbarhet för vigsel av par av samma kön. Läronämnden konstaterar att motion 2017:153 föreslår en starkt redigerad version av en lång bibeltext, 1 Sam. 20:4-42, som avviker från hur kyrkohandboken har hanterat motsvarande längre texter, Apg. 8:26-39 i doggudstjänsten och Luk. 24:13-35 i konfirmationsgudstjänsten.

Den kyrkliga vigseln erbjuder en vidare gemenskap i församling och samhälle. Detta kan vara en motvikt till privatisering och individualisering av relationer.

Som helhet betonas i vigselordningen kärlek, respekt och omtanke. Aspekter som nöd, sorg och slitningar – ofrånkomliga i alla äktenskap – skulle kunna komma mer till uttryck i förbönerna.

Motion 2017:47 föreslår ett tillägg till anvisningarna för vigselgudstjänst. Motionens förslag strider inte mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Begravning

Begravningsgudstjänsten ger uttryck för kyrkans syn på livet, döden och uppståndelsen. De församlade tar avsked av den avlidna och överlämnar henne eller honom i Guds barmhärtighet och omsorg. Begravningsgudstjänsten ska skapa utrymme för sorg, tacksamhet, skuld, försoning och det kristna hoppet.

Läronämnden finner att föreslagen ordning tillgodoser detta och står i överensstämmelse med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

I motion 2017:127 föreslås ett alternativ vid överlåtelsen där man använder från istället för mull tillsammans med bibelordet ur 1 Kor. 15:42-44 som överlåtelseord. Läronämnden noterar att det föreslagna bibelordet är ett genuint uttryck för tron på de dödas uppståndelse. Taget ur sitt sammanhang relaterar det dock inte explicit löftet om evigt liv till Jesu Kristi uppståndelse.

Motion 2017:34 föreslår en fakultativ griftetalsavslutning. Läronämnden anser att den föreslagna texten inte är av den karaktären att den bör ingå i kyrkohandboken även om den inte strider mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Avslutning

Läronämnden konstaterar att kyrkostyrelsens förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I bygger på ett omfattande arbete som pågått under lång tid. Revisionen av en kyrkas gudstjänstordningar förutsätter många enskildas kompetens i samspel med församlingarnas erfarenhet och bedömningar. Det är en krävande uppgift.

Sammantaget anser Läronämnden att kyrkohandboksförslaget står i överensstämmelse med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. De påpekanden som Läronämnden gör har sin grund i att Svenska kyrkans kyrkohandbok ska uttrycka evangeliet så klart som möjligt och vara i överensstämmelse med vår evangelisk-lutherska bekännelse.

Läronämnden uttrycker sin tillfredsställelse över förslaget. Det är Läronämndens mening att med beaktande av anförda synpunkter kan en ny kyrkohandbok för Svenska kyrkan antas.

Uppsala den 4 september 2017

På Läronämndens vägnar

Antje Jackelén, ordförande

Cristina Grenholm, sekreterare

Deltagit i beslutet: Ärkebiskop Antje Jackelén, ordförande, biskop Ragnar Persenius, biskop Martin Modéus, biskop Åke Bonnier, biskop Johan Dalman, biskop Mikael Mogren, biskop Fredrik Modéus, biskop Johan Tyrberg, biskop Per Eckerdal, biskop Sören Dalevi, biskop Eva Nordung Byström, biskop Hans Stiglund, biskop Sven-Bernhard Fast, biskop Eva Brunne, Göran Eidevall, Eva-Lotta Grantén, Anna Karin Hammar, Margarethe Isberg, Karin Johannesson, Håkan Möller, Jesper Svartvik och Kristin Zeiler.